

Het sociaal tekort: waar zijn de zachtmoedigen?

Politiek spreken over het sociale talent betreft maatschappelijke instituties. Democratische politici dienen zich te bekommeren om de instandhouding van die instituties. De christelijke waarde van zachtmoedigheid gaat de harde logica die eigen is aan maatschappelijke instituties echter te buiten. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het asielbeleid. De opgave waarvoor christen-democratische politici zich gesteld zien is bijzonder ongemakkelijk.

Na de verkiezingen van 6 mei interpreteerden alle politieke partijen de uitslagen als een impuls om meer te doen aan 'de opheffing van het sociaal tekort'.¹ De inhoud van dat sociaal tekort wordt op verschillende, partijgebonden, wijzen nader bepaald. De links-socialisten pleiten vooral voor een beter milieu en voor verhoging van uitkeringen en minimum-inkomens. De sociaal-liberalen beklemtonen het belang van meer werkgelegenheid en grotere veiligheid. De christen-democraten betogen dat onbetaalde en/of niet-productieve zorgarbeid meer waardering behoeft. Ten aanzien van het asielbeleid vervagen de verschillen. Geen enkele partij stelt het geldend onderscheid tussen politieke en economische

vluchtelingen echt ter discussie; niemand tornt aan de ingestelde regels voor uitzetting van illegalen - hooguit pleit men voor snellere procedures en betere integratie.

Dit alles heeft iets schrijnends. Maar waarin zit dat precies? Zijn wij pijnlijk getroffen door het feit dat temidden van onze enorme welvaart nog armoede bestaat? Gaat het om een besef van onrechtvaardigheid over de discrepantie tussen de verreikende sociaal-economische bekommernis voor de leden van onze samenleving en

Prof. dr. E.H.L. Brugmans

de politiek-juridische afkeer jegens economische vluchtelingen?

Wij denken dat er eigenlijk iets anders schrijnt. Het politieke spreken over het sociaal tekort verraadt een principieel onvermogen om onrecht tegen te gaan en dat gegeven schept een schuld waar-

mec wij niet goed raad lijken te weten. De recente campagnes van SIRE en het Nederlandse Rode Kruis spelen daarop in. Wat is hier eigenlijk aan de hand?

Instituties

Politiek spreken over het sociale tekort betreft uiteraard maatschappelijke instituties, dat wil zeggen, algemene, min of meer dwingende systemen die hun eigen waarden en normen meebrengen. Deze systemen betrekken mensen op de welvarende sociale rechtsstaat als een zaak van algemeen en eigen belang. De markteconomie biedt mogelijkheden tot persoonlijke en algemene verrijking. De rechtsorde garandeert fundamentele rechten en vrijheden en sanctioneert overtredingen en misdaden. Het stelsel van sociale zekerheid, de gezondheidszorg en de onderwijsvoorzieningen waarborgen lichamelijke en geestelijke ontplooiing.

Deze instituties zijn zonder enige twijfel een zegen voor de samenleving. Zij constitueren welvaart, rechtszekerheid, veiligheid, orde, lichamenlijk en geestelijk welzijn als algemene goederen of waarden. Ook de dwingende normativiteit die van deze instituties uitgaat is een zegen te noemen omdat zij een zedelijke gemeenschap mogelijk maakt. Zoals de Duitse filosoof Hegel voorzag, openen de instituties de mogelijkheid voor individuen om hun morele willekeur en dilemma's te boven te komen door zich als leden van de gemeenschap te gedragen, dat wil zeggen, door zich daadwerkelijk in deze instituties in te voegen. Als lid van de zedelijke gemeenschap behoeft men slechts "rechtschappen" te zijn om het

goede leven in stand te houden: men dient slechts de rechten en plichten die verbonden zijn met de instituties na te leven om de waarden van rechtvaardigheid, welvaart en welzijn voor zichzelf en de hele gemeenschap gestalte te geven.²

Echter, tegelijkertijd heeft zo'n gemeenschap een principiële gebrek. De logica van de algemene en dwingende normativiteit die eigen is aan de instituties grijpt diep in concrete mensenlevens in. Vanuit de maatschappelijke instituties worden mensen gepositioneerd

Het asielbeleid van de Staat der Nederlanden is bewonderenswaardig, genereus, en laakbaar tegelijk.

tot onder andere werknemers en werkgevers, verzorgden en verzorgenden, rechtsonderhorigen en wetgevers, sociaal zwakken en draagkrachtigen, leerlingen en docenten. En hoe zedelijk deze positionering ook is, zij is tegelijkertijd hardvochtig omdat zij nooit helemaal aansluit op de bijzondere verlangens, noden en capaciteiten van concrete mensen.

Immers, mensen zijn niet enkel individuele exemplaren van een juridische algemeenheid maar bijzondere personen; zij zijn niet enkel elementen van een efficiënt sociaal-economisch systeem maar vrije geesten; zij zijn niet alleen rechtschappen burgers van een zedelijke staat maar ook zwervers, kluisenaars en rebellen. Vanuit de maatschappelijke posities bezien, zijn concrete personen altijd ook marginalen die nooit helemaal 'in orde' zijn. De sociale orde brengt dus onvermijdelijk haar eigen tekort mee. En dit sociale tekort kan niet worden opgeheven door de politiek omdat politiek niet anders dan institutioneel geörienteerd kan zijn. In onze Nederlandse samenleving is de

werking van de institutionele logica duidelijk aanwijsbaar. Een paar voorbeelden volstaan. Het asielbeleid van de Staat der Nederlanden – en dat van andere Schengen-landen – is bewonderenswaardig, genereus, en laakbaar tegelijk. Het verdient bewondering om slachtoffers van politiek geweld in het buitenland een vrijplaats te bieden zonder sancties te treffen tegen de onderdrukkende regimes. Het getuigt van vrijgevigheid om asielzoekers te huisvesten, voeden, kleden, verzorgen en onderrichten. Zelfs de beslissing om economische vluchtelingen geen asiel te verlenen, zou het respect kunnen krijgen dat wij als leden van de Nederlandse democratische rechtsstaat nu eenmaal verschuldigd zijn aan rechtsoordelen – het is rechtens juist te beweren dat economische vluchtelingen onderworpen dienen te worden aan de regels van het immigratierecht. Maar dit bewonderenswaardige en respectabele asielbeleid is tegelijkertijd laakbaar voorzover de wijze van huisvesting, vorm en mate van begeleiding, juridische verwerking van aanvragen en dergelijke, leiden tot discriminatie en repressie. De discussie rond 'De Knoeperf' in Venlo getuigde van deze gemengde gevoelens. Meer fundamenteel blijft echter ook de vraag of wat rechtens juist is wel strookt met wat moreel goed is: kan men uiteindelijk echt volhouden dat structurele armoede minder gewelddadig is dan politieke onderdrukking en op grond daarvan asiel voorbehouden aan politieke vluchtelingen?

Een tweede voorbeeld betreft het voorstellen om nog eens miljoenen extra uit te trekken voor de gezondheidszorg. Dit is een lofwaardige bijdrage aan onze verzorgingsstaat, die echter tegelijkertijd met scepsis begroet kan worden.

Meer personele en financiële middelen kunnen immers niet uitsluiten dat mevrouw A moet wachten op haar toilet, dat meneer B wegwijnt omdat nog steeds niemand tijd heeft hem hap voor hap te voeden. En, om een laatste voorbeeld te geven, veronderstel dat de actie tegen de 24-uurs-economie een succes is en paars II de zondag weer tot nationale rustdag uitroept. Terwijl velen deze maatregel met vreugde zullen omarmen, zullen er ongetwijfeld ook enkelen zijn die zich vernederd voelen als hun baan daardoor verloren gaat.

Deze voorbeelden tonen aan dat het politieke spreken over het sociaal tekort nooit kan resulteren in wetten, plannen en maatregelen waardoor aan concrete mensen volledig recht wordt gedaan. Daarom maakt het politieke spreken principieel een plaats vrij voor een ander, goddelijk, gezag.

Zachtmoedigheid

Volgens psalm 37 en de Bergrede bevat het goddelijk spreken de proclamatie van het geluk van de zachtmoedigen. Mattheüs gebruikt deze formulering: "Zalig de zachtmoedigen, want zij zullen het aardrijk beërven". De betekenis van deze uitspraak is niet eenduidig en er bestaat dan ook een lange, rijke geschiedenis aan interpretaties.³ Toch is er een element waarover de schriftgeleerden het eens zijn: zachtmoedigheid is een vertaling van het hebreeuwse woord '*anawim*' dat oorspronkelijk verwijst naar 'gebogenheid' voor God en de medemens.

Wij vermoeden dat de betekenissen van deze oorspronkelijke verwijzing enigszins te verstaan zijn vanuit de beeldende belichamingen van 'gebogenheid': 'gebogenheid' wordt letterlijk geïncarneerd in de buiging voor God en de buiging over de medemens. Deze

houdingen getuigen van eerbetoon aan God en geduldige dienstbaarheid aan mensen.

In de christelijke traditie worden deze houdingen verder uitgelegd als het vermogen om onrecht van en voor de ander te dragen zonder enige pressie uit te oefenen op het slachtoffer en zonder enige sanctie te treffen tegen degene die het onrecht beging. De zachtmoedige persoon miskent onrecht niet, hij bagatelliseert leed en geweld geenszins, maar hij heeft de moed om onrecht ten volle op zich te nemen zonder enige vorm van gewelddadig ingrijpen. Zonder juridische sancties, politieke

**Zonder juridische
sancties, politieke
pressie of
economische boycot
draagt de
zachtmoedige het
onrecht van en voor
de ander.**

boycot draagt de zachtmoedige het onrecht van en voor de ander. Omdat zachtmoedigheid dit volstrekt geweldloze dragen van onrecht is, is zij een zo radicale tegenkracht tegen het onrecht dat het onrecht naar het goede wordt omgebogen. Zachtmoedigheid gaat de harde logica die eigen is aan de maatschappelijke instituties dan ook wezenlijk te buiten.¹ Daarin ligt onzes inziens de reden waarom deze houding voor ons, als leden van de institutioneel hoog-ontwikkelde Nederlandse samenleving, bijna onbegrijpelijk is geworden. Wij vertrouwen op het legitieme geweld van sancties en geloven nauwelijks in de kracht van zachtmoedigheid. Dit blijkt uit de roep om meer blauw op straat, om *zero-tolerance*, om volwaardige strafbaarheid van 10-jarigen. Het blijkt als harde acties worden aangekondigd en doorgezet om sociale en/of economische verbeteringen te bewerkstelligen. Het blijkt uit het voorstel om het

strafrecht aan te scherpen voor asielzoekers.

Opdracht voor het CDA

In deze situatie is de opgave waarvoor de christen-democratische politici zich gesteld zien, bijzonder ongemakkelijk. Als democratische politici zijn zij genoodzaakt zich te bekommeren om de maatschappelijke instituties, om de zedelijke gemeenschap, om de rechtschappen burgers – maar dan worden zij onvermijdelijk geconfronteerd met het onvermogen om concrete vormen van onrecht voor eens en altijd op te heffen. Als christenen zijn zij aangesproken door het goddelijk woord over zachtmoedigheid en weten zij zich verplicht om deze bijna onbegrijpelijk geworden houding toch gestalte te geven – maar dan stuiten zij op de politieke onhandelbaarheid van deze radicale tegenkracht tegen onrecht. De schuld die door de politiek gecreëerd wordt, lijkt dus politiek niet in te lossen.

Toch is deze ongemakkelijke opgave voor de christen-democraten tegelijkertijd een privilege; zij biedt het voorrecht te waken over de band tussen het maatschappelijk haalbare en het goede dat van godswege aan de mens voorgesteld is. De politieke gerichtheid op de ordelijke, welvarende maatschappij verschijnt hier in het ideale licht van vreedzame gerechtigheid voor iedere concrete mens en voor de samenleving als geheel. Het CDA is zich duidelijk bewust van deze taak. Dat blijkt uit het programma *Samenleven doe je niet alleen*. Bijvoorbeeld in de voorstellen om de combinatie van werk en

zorg te vergemakkelijken klinkt de geest van zachtmoedigheid door. Dit politiek spreken wordt ingegeven en omgeven door de overtuiging dat mensen eerst en vooral voor elkaar te zorgen hebben, dat zij dienstbaar moeten zijn aan elkaar, dat zij elkaar moeten dragen. Dezelfde inspiratie ligt ten grondslag aan het pleidooi voor een evenwicht tussen vrijheid en solidariteit op economisch vlak. In internationaal perspectief houdt dit voor het CDA in dat toenemende vrijmaking van de wereldhandel gepaard moet gaan met structurele hulp en samenwerking waar dit mogelijk is (onder andere door leningen met lage rentes te verstrekken) en met incidentele hulp waar dit nodig is. Deze verwijzingen naar het programma zijn slechts enkele voorbeelden waaruit blijkt dat het CDA zijn bijzondere politieke verantwoordelijkheid op zich neemt. Juist daarom dient het ook in actuele kwesties zoals het asielbeleid zijn specifieke opdracht vol te houden.

Het CDA pleit voor de verdere ontwikkeling van onze welvarende sociale rechtsstaat. Maar tegelijkertijd wijst het erop dat dit niet voldoende is, nooit voldoende kan zijn. Het CDA ziet versterking van het primaat van de samenleving als hoofddoel. Overheid en markt moeten daaraan dienstbaar zijn. Daarmee toont zij dat het politieke spreken over het sociaal tekort ook te verstaan is als een schrijnende vraag naar zachtmoedigheid.

*Prof. dr. E.H.L. Brugmans is bijzonder hoogle-
raar wijsbegeerte in relatie tot de katholieke
levensbeschouwing vanwege de Radboud-
stichting aan de Rijksuniversiteit Leiden en
universitair docent rechtsfilosofie aan de
Katholieke Universiteit Nijmegen.*

Noten

- 1 Dit artikel is geschreven op basis van gesprekken binnen de werkgroep Kerk en Cultuur van de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving. Ik dank de leden van de werkgroep voor hun commentaar bij een eerdere versie van de tekst. In het bijzonder dank ik Henri Geerts voor zijn inspirerende opmerkingen.
- 2 Zie hiervoor G.W.F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, 1821, par. 150.
- 3 Wij noemen slechts twee belangwekkende studies, waarin zowel een overzicht van gezaghebbende interpretaties wordt geboden als ook een oorspronkelijke exegetische bijdrage wordt geleverd: J. Dupont, *Les Beatitudes*, t. III, Paris, 1973; J. Gabalda et Cie; C. Bauman, *The Sermon on the Mount. The Modern Quest For Its Meaning*, Macon, 1985, Mercer University Press.
- 4 In dit verband zijn de essays van Zweerman en Van der Wal bijzonder lezenswaardig. Zie: Th. Zweerman, *Als een schepdier, afscheidrede* Utrecht, 1991; G.A. van der Wal, *De omkering van de wereld*, Baarn, 1991.